

Küresel Tehdit Algısının Dönüşümü, COVID-19 ve Ötesi - Erkam Sula

Akademik araştırmaların politika belirleme sürecinde yeterince hızlı etkiye bulunamadıkları sıklıkla tartışılmaktadır. COVID-19 Pandemisinin yeniden gündeme getirdiği bu tartışmadan yola çıkarak, bu yazıda muhtemel bir salgın konusunda önceden uyarıda bulunan bilim insanlarının varlığına dair yaptığımız bir araştırmadan bahsedeceğim. Ayrıca, dünyanın farklı yerlerinde küresel risk analizi üzerine çalışan çeşitli kuruluşların raporlarında yer alan dikkate değer konulara da değineceğim.

Bu konudaki araştırmama, Atom Bilimcileri Bülteni (*Bulletin of Atomic Scientists*)

tarafından 1947'den beri yayımlanmakta olan Kıyamet Saati (*Doomsday Clock*) bültenlerini inceleyerek başladım. Belirli dönemlerde yayınladığı sembolik Kıyamet Saati ile “dünyanın o yıl insan eliyle üretilen muhtemel bir küresel felakete ne kadar yakın olduğu ile ilgili değerlendirmelerde bulunan ve Soğuk Savaş dönemi boyunca daha çok nükleer çatışma üzerinde duran Bülten, COVID-19 Pandemisi ilan edilmeden kısa bir süre önce insanlığın bugüne kadar gece yarısına en yakın noktada olduğunu ve “gece yarısına 100 saniye” kaldığını [açıklamıştı](#). Bu, bültenin önceki açıklamalarına kıyasla oldukça kısa bir süreydi. Bilim insanlarının, dünyanın küresel ölçekli bir felakete her zamankinden daha yakın olduğunu ifade etmeleri hem insani hem de akademik açıdan ilgimi çektiği için raporda hangi konuların en önemli riskler olarak sıralandığını inceledim. Bildiride, bilim insanları 2020 yılında dünyayı insan eliyle üretilen bir küresel felakete en çok yaklaştıran iki riskin nükleer savaş ve iklim değişikliği olacağını ifade ediyorlardı. Aynı zamanda siyasi istikrarsızlıklardan, biyolojik silahlardan, yapay zekâ ve dezenformasyon kaynaklı teknolojik risklerden de bahsediliyordu.

Bu incelemenin ardından, küresel ölçekte insanlığın felaketiyle sonuçlanabilecek riskler hakkında dünyada başka raporlar olup olmadığını inceleyerek, tüm raporları bir veri tabanında topladım. Ardından Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi bünyesinden lisansüstü eğitim alan İrem Ekeroğlu, B. Yaren Özer, M. Mustafa Öztürk, Nuriye Türk, Aysegül Üzer ve M. Onur Yalçın'dan oluşan araştırma grubunun desteğiyle dünyanın çeşitli yerlerinde bu konularda çalışanların küresel riskler konusunda daha önce hangi uyarılarda bulduklarını tespit etmeye başladık. Toplanan veri ile *Küresel Risk Değerlendirme Veri Seti* (“Global Risk Assessment Dataset- GRAD”) adını verdiğimiz bir veri seti oluşturduk.

İlk başta “Bilim insanları dünyayı COVID-19 benzeri bir salgın konusunda uyarmış mıydı?” sorusuyla yola çıktığımız araştırma, zamanla bulduğumuz diğer önemli bilgileri de kaydetmemiz neticesinde nükleer tehditler, silahlanma ve askerileşme, barışın korunması/barışa yönelik tehditler, sosyo-ekonomik riskler, siyasal istikrarsızlık, sağlık riskleri ve teknolojik gelişmeler konularını da içeren geniş ölçekli bir araştırma projesine dönüştü.

Bu araştırma çerçevesinde Atom Bilimcileri Bülteni'nin Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana salgın hastalıklara ilk defa 2015 raporunda değindiğini tespit ettik. "Gece yarısına 3 dakika" kaldığını ifade eden [2015 Kıyamet Saati Bildirisi](#)'nde Batı Afrika'da ortaya çıkan Ebola Salgını hakkında yapılan değerlendirmede, bugünkü COVID-19 Pandemisi için ders olabilecek önemli bir tespit de yer almaktaydı. Bildiri özellikle, tıp alanında çalışan bilim insanlarının öldürücü virüslerin salgına dönüşmesini önleme konusunda önemli ölçüde tecrübe ve bilgi sahibi olduklarını, fakat bunun tek başına yeterli olmayacağını vurgulamaktaydı. Ayrıca, sosyal ve siyasi kurumların bu konuda bocaladığı ve bunun da salgın oluşmasını önleyebilecek hız ve etkinlikte cevap verilmesini engellediği de belirtilmekteydi.

Henüz kodlamasını tamamlamadığımız birçok farklı uluslararası kuruluşun raporlarını inceledikçe küresel ölçekli bu salgının "beklemedik bir şekilde çıktığı" argümanına sığınamayacak kadar açık bir şekilde geldiğini gördük. Örneğin, *Küresel Riskler Vakfı*'nin ("Global Challenges Foundation") *Oxford Üniversitesi İnsanlığın Geleceği Enstitüsü* ("Future of Humanity Institute") ile ortak hazırladığı [Küresel Risk Değerlendirme Raporları](#) nın 2016'dan itibaren doğal salgınların insanlığı tehdit eden temel riskler arasında sıraladığını ve uyarılarda bulunduğunu tespit ettik. Küreselleşmenin etkisiyle artan uluslararası hareketlilik, etkileşim ve artan şehirleşme oranlarının pandemi riskini önemli ölçüde arttırdığını belirten raporda, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), ulus-devletler ve diğer uluslararası organların bu konudaki planlama etkinliklerini arttırmaları gerektiği çok açık uyarılarla yer almaktaydı. Söz konusu raporlar, küresel sağlık konusunda özellikle gelişmekte olan ülkelerin böyle bir ihtimale karşı, salgınla mücadele edebilme kabiliyetlerini arttıracak şekilde hazırlık yapmasını ve aşı üretim tesislerinin dünya çapında yaygınlaştırılması gerektiğini ifade ediyordu. Kısacası salgın gerçekten göz göre göre gelmişti.

'Küresel Risk Değerlendirme Veri Seti' (*Global Risks Assessment Dataset- GRAD*) bir uygulamalı öğrenme projesi olarak ortaya çıkmıştır. Projenin amaçları (1) Soğuk Savaş sonrası dönemde insanlığın yüzleştiği veya yüzleşmek durumunda kalacağı küresel ölçekli tehditler ve meydan okumalar konusunda kapsamlı bir veri seti oluşturmak ve (2) Lisansüstü öğrencileri ve kariyerinin başındaki araştırmacıları uluslararası ilişkilerde veri toplama yöntemleri konusunda eğitmektir. GRAD küresel risklerin değişen doğası ile ilgili farklı kaynaklardan toplanan bilgilerin çeşitli konu başlıkları altında bilgisayar destekli kodlanması sonucunda oluşmuş bir veri seti olup, halen gelişmeye devam etmektedir. Bu araştırmadaki veri, çeşitli uluslararası kuruluşların ve küresel risk değerlendirmesi yapan uluslararası sivil toplum örgütlerinin açık erişime sundukları raporlardan toplanmaktadır. Bugüne kadar incelenen 40 raporun içerisinde insanlığa yönelik tehditler şu genel başlıklar altında toplanmaktadır: Kalkınma, Ekonomi, Sağlık, Nükleer Güç ve Silahlanma, Yapay Zekâ, Teknoloji ve Çevre.

Bu araştırma sonucunda COVID-19'un buzdağının sadece görünen yüzü olduğunu da fark ettik. Nitekim salgın, bu konuda çalışanların uyarılarına rağmen uluslararası işbirliği ve yönetim aracılığıyla politika üretilmediği için önlenemeyecek bir hızda artış gösterdi. Elbette tüm sorumluluğu küresel yönetim yetersizliğine yüklemek doğru olmaz. Salgın, mesaisini olası felaket senaryoları ve tehditler üzerine düşünmeye harcayanların bildikleri, uyardıkları, fakat kendilerinin dahi ilk sıralara koymadıkları bir yerden geldi. Tabii, daha büyük felakete yol açabileceği bilinen iklim değişikliği, silah teknolojileri gibi konularda uluslararası işbirliğinin yeterince etkin işleyip işlemediği de sorgulanabilir ama başka bir yazının konusu olan bu değerlendirmeyi şimdilik okurlara bırakıyorum.

COVID-19 salgınına dönersek; salgın ile mücadele konusundaki eksiklikler ve araştırma bulgularından hareketle çıkarılabilecek birkaç önemli ders olduğunu görürüz. Öncelikle, incelediğimiz raporlarda yer alan küresel ısınma, silahlanma ve modern teknolojinin getirdiği diğer riskler gibi birçok uyarının politika yapıcılar ve akademisyenler tarafından yeterince dikkate alınmadığı rahatlıkla görülmektedir. Bu raporları hazırlayan uzmanların ısrarla uyardıkları konularda dikkatli olmak sanırım iyi bir başlangıç olacaktır. Mevcut salgının boyutu ve etkisi de göz önüne alındığında, küresel ölçekli diğer riskler ile ilgili mümkün olan her kaynaktan veri toplamak ve buna dayanan öngörülerde bulunmanın anlamlı sonuçlar doğuracağı ortadadır.

Bu çerçevede, küresel sorunlara sadece yerel politikalarla cevap vermenin yeterli olmayacağını öngörmek, bilmek ve vurgulamaya devam etmek gerektiği ortadadır.

Bu konuda Türkiye'nin de uygulamakta olduğu çeşitli önlem ve girişimler bulunmakla birlikte, bunları zaman içerisinde daha geliştirmek mümkündür. Sağlık Bakanlığı'nın muhtemelen ülke çapında girişilen mücadeleyi teşvik etmek için kullandığı "Sorun küresel, mücadelemiz ulusal" ifadesi gerçekleri yansıtıyor olması açısından önemlidir. Fakat, uluslararası ilişkiler çalışanlar devletlerin küresel ölçekli sorunlara ulusal çözümler üretmekte yetersiz kalabileceği konusunda da uzun zamandır uyarılarda bulunmaktalar. Bu çerçevede, küresel sorunlara sadece yerel politikalarla cevap vermenin yeterli olmayacağını öngörmek, bilmek ve vurgulamaya devam etmek gerektiği ortadadır. Küresel yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi, mevcutların güçlendirilmesi, küresel ölçekli tehditler karşısında 'ulusal bekânın' ancak küresel işbirliği ile sağlanabileceğinin unutulmaması gerekir.

Salgının ilk döneminde Türkiye'nin çeşitli ülkelere gönderdiği destekleri küresel işbirliği açısından önemli buluyorum. Hatta bunun ilerletilerek Türkiye'nin küresel boyutlu tehditlerle mücadele edecek çeşitli uluslararası yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi konusunda girişimlerde bulunması, hatta öncülük etmesi gerektiğini düşünüyorum. Dışişleri Bakanlığı'nın temel dış politika vizyonu olarak ortaya koyduğu "Girişimci ve İnsani Diplomasi" ile de uyumlu olan bu tür bir sürecin başlatılması Türkiye'nin uluslararası ilişkileri ve prestiji açısından da olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Türkiye'nin bir diğer önemli girişimi de COVID-19 pandemisinin etkileri konusunda yapılacak bilimsel araştırmalar için başta TÜBİTAK aracılığıyla ek fon ve teşvik sağlaması olmuştur. Bunun yalnızca COVID-19 araştırmaları ile sınırlı kalmaması ve Türkiye'nin küresel ölçekli risklere hazırlanması konusunda bilimsel araştırmaları teşvik edecek kaynakları arttırması gereklidir. Bu tür felaketlerin önceden tespit edilebilmesi ve önlem alınması, felaket oluştuktan sonra mücadele etmekten daha etkili olmasının yanı sıra hem insani hem ekonomik olarak daha az

maliyetli olacaktır. Pandemiler ve diğer küresel risklerle mücadele, birçok farklı bilimsel disiplinin katkıda bulunabileceği, disiplinlerarası araştırmaları gerektiren konulardır. Bu bağlamda, araştırma fonları belli bir disiplini değil, katkıda bulunabileceği öngörülen tüm araştırmacıları desteklemelidir. Bu kapsamda, ilgili devlet kurumları ve sivil toplum örgütlerinin üniversiteler ile işbirliği yapmaları da hem insan güvenliği hem de Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından en az uluslararası işbirliği girişimleri kadar önemli olacaktır.

Dr. İsmail Erkam Sula, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir. Uluslararası İlişkiler alanında doktora ve yüksek lisans derecelerini Bilkent Üniversitesinden lisans derecesini ise Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden almıştır. "*Foreign Policy Analysis and Quantitative Research Methods*" başlıklı araştırma projesiyle TÜBİTAK BİDEB desteğiyle 2019 yılında Harvard Üniversitesi *Institute for Quantitative Social Science*'te doktora sonrası araştırmacısı olarak çalışmıştır. Başlıca araştırma alanları bilimsel araştırma yöntemleri, dış politika analizi, uluslararası ilişkiler kuramları, aktif öğrenim teknikleridir. Bu alanlarda çeşitli akademik yayınları, seminer ve konferans bildirileri bulunmaktadır. Halen sosyal bilimlerde veri üretimi ve bilgisayar destekli araştırma yöntemleri üzerine çalışmaktadır.

Bu yazıya atıf için: İsmail Erkam Sula, “Küresel Tehdit Algısının Dönüşümü, COVID-19 ve Ötesi”, *Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 12 Ekim 2020, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/10/12/kuresel-tehdit-algisinin-donusumu-covid-19-ve-otesi/>

Telif@UIK*Panorama*. Bu yazının tüm çevrimiçi ve basılı telif hakları *Panorama* dergisine aittir. Yazıda yer verilen görüşler yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, *Panorama* Yayın Kurulunu, dergi editörlerini ve diğer yazarları bağlamaz.